

Павло Гай-Нижник

ПЕРШИЙ СУДОВИЙ ПРОЦЕС НАД ВОЯКАМИ УПА У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

Опубліковано: *Гай-Нижник П.* Перший судовий процес над вояками УПА у Чехословаччині // Павло Гай-Нижник. Особистий сайт. – 2022. – 2 лютого [Електронний ресурс] Режим доступу: http://hainyzhnyk.in.ua/doc/2022doc_czechoslovakia-upa.php

18–20 листопада 1948 р. у Братиславі у чехословацькому державному суді відбувся перший судовий процес проти вояків УПА.

Юридичною підставою для судилища став новий закон про «охорону республіки», виданий після комуністичного перевороту в Чехословаччині. Празька «*Rudé právo*» писала з цього приводу: «Це є у нас перший процес проти українських убивць, який напевно покаже нашому громадянству правдиве обличчя бандерівців та їх досі маловідомих помічників, які знаходяться серед нас. Обвинувачені призналися, що накази одержували з-за кордону...».

На лаві обвинувачених українці без усталеної офіційної державної приналежності: 25-річний Іван Кліщ («Бізон»), 34-літній Микола Маслюк («Хмара»), 35-річний Василь Рибка («Василь») і 34-річний Павло Лесняк («Зірка»). Влітку 1948 р. цей підрозділ УПА у повному озброєнні перейшов польсько-чехословацький кордон в районі Межиляборця, маючи наказ дістатися Австрії. При цьому вояки мали за завдання, по можливості, уникати збройних сутичок з чехословацькими органами безпеки, проте в разі потреби мусили знищити кожного, хто намагався би їм перешкодити на шляху.

*Вояки УПА під час рейду на території Словаччини.
Світлина 1947 року з архівів СБУ*

Під час рейду, у лісі поблизу села Прибиліч, збираючи гриби, на відділок УПА наткнувся надстражмайстер Матей Штепіта. Як запевняло слідство, коли вояки дізналися, що він є членом СНБ, то задушили його і розтрощили голову, а трупа закопали.

Акт обвинувачення, який виголосив голова Сенату і віце-президент К. Бидрни, закидав підсудним участь у «терористичних акціях» УПА проти польських і радянських збройних сил та органів державної безпеки, участь у збройних рейдах на терені східної Словаччини, щоб не допустити до консолідації післявоєнних відносин в Чехословацькій Республіці. В процесі обвинувачення були доповненні злочином замаху на Республіку (мовляв, обвинувачені планово і

цілеспрямовано прагнули послабити оборонну силу республіки) та злочином вбивства і грабунку, а також убивством члена СНБ (чеське НКВС) Матея Штепіти.

Процес очолював віце-президент юстиції Словаччини Кароль Бидрна. Обвинувачувач – др. Феєш. Державні адвокати: др. Краль, др. Шимкович, др. Диниш і др. Лакс. Серед публіки на процесі були чеські, радянські і польські офіцери, генеральний консул СРСР у Братиславі Теплов і військовий аташе СРСР у Празі полк. Сізов¹.

20 листопада 1948 р. суд виголосив вирок: усіх підсудних було засуджено на кару смерті через повішення. Після прочитання акту обвинувачення, який ряснів висловами «бандерівські бандити» і «вбивці», Іван Кліщ від імені присутніх зробив заяву, протестуючи проти таких окреслень. «Ми вояки Української Повстанської Армії, – заявив він, – які склали свою вояцьку присягу і як дисципліновані вояки збройної сили нашого народу виконували накази свого командування, протестуємо проти того, щоби нас називали бандитами і вбивниками». Сам він засвідчив на допиті під час суду, що належав до УПА від 1944 р. і що має вищий військовий ступінь. Він також розповів про боротьбу УПА в СРСР, Польщі та в Східній Словаччині. І. Кліщ зажадав, аби їх називали «підсудними», а на означення їх армії – «Українська Повстанська Армія» та щоб усім їм було повернуто їхні військові однострої та відзнаки. Коли ж не будуть виконані усі ці вимоги, підсудні не відповідатимуть на жодні запити.

Такі слова і вимоги заскочили суддів і публіку, тож процес було перервано і після двогодинної наради до зали було доставлено військові однострої та відзнаки підсудних. Було також прийнято вимогу щодо вживання термінів «підсудні» та «Українська Повстанська Армія». Попри тортури, яким були піддані упівці під час слідства, українці гідно трималися на суді і, перш за все, вже боронили не власне життя, а честь УПА та української визвольної боротьби.

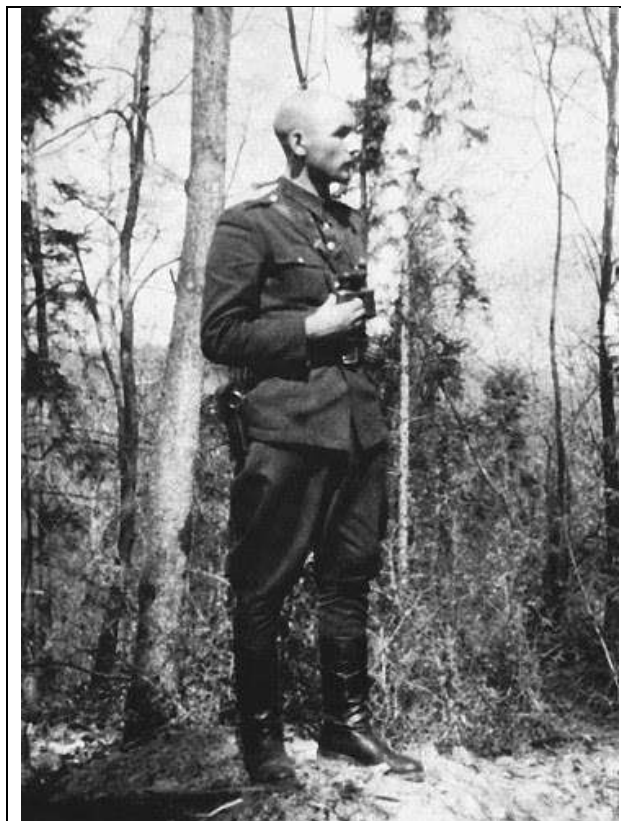
Підсудні визнавали, що були членами УПА, проте рішуче заперечили твердження обвинувачення про вбивства і грабежі. Прокурор др. Феєш докладав усіх зусиль, аби домогтися від підсудних самовизнання про те, що вони мали зв'язки з українським центром в м. Лінц в американській зоні Австрії і що УПА отримувало допомогу від католицького духовенства і словацької інтелігенції тощо. Особливого тиску з боку судді зазнавав командир упівців і центральна особа процесу І. Кліщ, проте він та усі вояки заперечували такі запити.

З обвинувачень І. Кліщ підтвердив і визнав лише вбивство Штепіти, підкреслюючи, що його застрелили він особисто й тільки як супротивника, який активно діяв проти рейдуючих груп УПА і що мав за завдання вести розвідку за членами УПА на терені Словаччини. Крім того, додавав І. Кліщ, це сталося щойно

¹ 1 січня 1946 р. підписано Договір «Про взаємний перехід державних кордонів прикордонними військами ССРСР та чехословацькими прикордонними військами з метою переслідування і ліквідації переходячих банд і про взаємну співпрацю, пов'язану з цим». 6 травня 1947 р. ССРСР, Чехословаччина та Польща підписали договір про спільну боротьбу з УПА. Договір мав на меті вирішити 3 основні завдання: 1) забезпечити успішне проведення операції «Вісла»; 2) зупинити рейди УПА через Чехословаччину (узимку 1946 р. планувався другий великий рейд УПА) і перехід окремих сотень на Захід; 3) придушити національно-визвольний повстанський рух, який не лише завдавав клопоту ССРСР і Польщі, але й намагався спонукати словацьку опозицію виступити проти федеративної комуністичної влади.

тоді, коли Штепіта, зіткнувшись з цим відділом УПА, не склав зброї і добровільно не здався у полон.

І. Кліщ також підкреслив, що вояки УПА не тільки ніколи не вбивали мирного населення і не грабували його, але навпаки – прагнули щонайшвидше надати допомогу, коли цього вимагала потреба. І на таке був наказ командування УПА. Натомість, наголошував у зізнаннях І. Кліщ, що накази командування УПА не розходилися з його переконаннями і він завжди вважав їх за слушні.

*Один з командирів УПА Володимир Щигельський («Бурлака»), захоплений в полон у Словаччині у 1947 р. Розстріляний 1949 р. у Польщі
Фото з архіву ЦДВР*

20 листопада свої свідчення надавали т. зв. «військові і політичні знавці» української справи. Під час своїх виступів усі ці «знавці» намагалися довести залежність УПА від німців у минулому і стверджували, що УПА має тісні зв'язки з церковними колами та одержує від них допомогу. Зокрема «українознавці» стверджували, що УПА була створена 1941 р. з бази Українського Легіону, але її властивий початок слід шукати у збройній організації «Січ» з 1939 р. У подальшому, як вважали «експерти» з українського питання, доповнювалася з лав української міліції за часів німецької окупації та лав УД «Галичина». Вони також запевняли, що у Словаччині УПА мала фінансову та іншу допомогу від греко-католицьких парафій і монастирів. За словами «фахівців», УПА воює проти «народно-демократичних режимів у Східній Європі», сподіваючись на вибух

нової світової війни. Відтак, за їхніми твердженнями, УПА – це ворог усіх східно-європейських країн, а її мета – створити імперіалістичну Українську Державу, на послугах у США та Великобританії. Комуністична братиславська газета «Rôrod», до речі, коментуючи процес, зазначала, що українська підпільна армія УПА боролася за створення самостійної Української Держави, до складу якої мала би належати і частина Словаччини (певно малася на увазі Пряшівщина).

Не дивно, що усі ці інсинуації ще раз підкреслив у своєму заключному слові прокурор. Др. Феєш твердив, що на совісті УПА багато жертв з рядів народної демократії та щирих друзів Радянського Союзу і серед тих, хто визнав комуністичну ідею. Після ж виступів адвокатів, слово взяли самі підсудні, які заявили, що вони не почуваються винними і вимагають, аби їх було передано під опіку Міжнародного Червоного Хреста.

Після короткої формальної наради, о 15 год. 45 хв. суд проголосив свій вирок: кара смерті через повішення.

Під час зачитування вироку стався нервовий зрив у підсудного Миколи Маслюка, який кілька разів розплакався і зомлів (вочевидь, далися ознаки тюремне ув'язнення, довготривале слідство, тортури й, врешті, сам процес). Підсудні подали протест (апеляцію) до Найвищого суду у Празі, який так і не був задоволених чехословацьким правосуддям.

Відомості про цей перший у Чехословаччині процес над одним з бойових підрозділів УПА свідчить, принаймні, про кілька фактів: державно-правові органи ЧСР жорстко контролювалися відповідними окупаційними органами СРСР; комуністичне «право» щодо учасників національно-визвольної боротьби українців було апріорі до краю жорстоким і максимально упередженим; вояки УПА заявили публічно на весь світ про національно-державницькі прагнення українців і про накази свого командування не вести бойових дій під час рейдів до Центральної і Західної Європи (окрім випадків сутичок з органами держбезпеки) та заперечили обвинувачення УПА у війні з іншими народами (не режимами, а відтак й непричетність УПА до «терору проти людей і пограбувань»); маріонетковій прокомунорадянській судовій системі Чехословаччини так і не вдалося перетворити процес проти чотирьох українських вояків на показовий суд над усією УПА; факт повернення підсудним військових одностроїв і нагород у суді засвідчував про де-факто визнання тоді чехословацьким правом УПА як воюючої армії українського народу.

*П. П. Гай-Нижник
2 лютого 2022 р.*

За матеріалами 1948 р. часописів: «Свобода», «Гомін України», «Rudé právo», «Pôrod».
